

**ИНТЕРКУЛТУРНИ ДИЈАЛОЗИ
ВО КОНТЕКСТ НА
МАКЕДОНСКО-ТУРСКИТЕ
КНИЖЕВНИ ВРСКИ**

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ ОД МЕЃУНАРОДЕН СИМПОЗИУМ

**MAKEDONYA VE TÜRK
EDEBİYATLARI İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA
KÜLTÜRLERARASI DİYALOGLAR**

ULUSLARARASI SEMPOZYUM BİLDİRİ KİTABI

**INTERCULTURAL DIALOGUES
IN THE CONTEXT OF
MACEDOANIAN-TURKISH
LITERARY CONNECTIONS**

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SYMPOSIUM

СКОПЈЕ / ÜSKÜP / SKOPJE 2024

Интеркултурни дијалози во контекст на македонско-турските книжевни врски
Makedonya ve Türk Edebiyatları İlişkileri Bağlamında Kültürlerarası Diyaloglar
Intercultural Dialogues in the Context of Macedonian-Turkish Literary Connections

Издавач: Институт за македонска литература – Скопје
За издавачот: проф. д-р Наташа Аврамовска

Главни уредници / Düzenleme Komitesi
проф. д-р Маја Јакимовска-Тошиќ, проф. д-р Соња Стојменска-Елзесер,
Prof. Dr. Emine İnanır

Технички уредник
м-р Билјана Јоновска-Стефковска

Меѓународна редакција / Uluslararası Hakem Kurulu
проф. д-р Маја Јакимовска-Тошиќ (РС Македонија), проф. д-р Соња Стојменска-Елзесер
(РС Македонија), проф. д-р Наташа Аврамовска (РС Македонија),
Prof. Dr. Emine İnanır (Турција), Prof. Dr. Mehmet Samsakçı (Турција)

Рецензенти / Danışma Kurulu
проф. д-р Ана Мартиноска
Prof. Dr. Türkan Olcaу

Лектор на македонските текстови
Дениз Тесторидес

Лектор на турските текстови / Türkçe Metin Editörleri
Arş. Gör. (MA) Gamze Üçer Aktuğ

Преведувач и лектор на македонските текстови на англиски јазик
Емили Сапунџија

Преведувач и лектор на турските текстови на англиски јазик / Türkçeden İngilizceye Çeviri
Авторите / Yazarlar (Authors)

Република Северна Македонија

Министерство за култура и туризам

Изданието е објавено со материјална поддршка на
Министерството за култура и туризам на Република Северна Македонија

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ ОД МЕЃУНАРОДНИОТ СИМПОЗИУМ

**ИНТЕРКУЛТУРНИ ДИЈАЛОЗИ
ВО КОНТЕКСТ НА МАКЕДОНСКО-ТУРСКИТЕ
КНИЖЕВНИ ВРСКИ**

одржан на Истанбулскиот универзитет
(6–7 ноември 2023 година)

ULUSLARARASI SEMPOZYUM BİLDİRİ KİTABI

**MAKEDONYA VE TÜRK
EDEBİYATLARI İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA
KÜLTÜRLERARASI DİYALOGLAR**

İstanbul Üniversitesi
(6–7 Kasım 2023)

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SYMPOSIUM

**INTERCULTURAL DIALOGUES
IN THE CONTEXT OF MACEDONIAN-TURKISH
LITERARY CONNECTIONS**

held at Istanbul University
(6th–7th November 2023)

УРЕДНИЦИ

проф. д-р МАЈА ЈАКИМОВСКА-ТОШИЌ,
проф. д-р СОЊА СТОЈМЕНСКА-ЕЛЗЕСЕР
и проф. д-р ЕМИНЕ ИНАНИР

ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКА ЛИТЕРАТУРА – СКОПЈЕ
2024

Организациски одбор / Düzenleme komitesi:

проф. д-р Маја Јакимовска–Тошиќ
проф. д-р Соња Стојменска–Елзесер
проф. д-р Наташа Аврамовска
Prof. Dr. Emine İnanır
Prof. Dr. Mehmet Samsakçı

Секретари / Sekretarya

м-р Билјана Јоновска Стефковска
м-р Марина Цветаноска
PhD Cemile Odunkıran
Arş. Gör. (M.A) Gamze Üçer Aktuğ
Arş. Gör. (M.A) Abdullah Çağan Er

CIP – Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

82.091(497.7+560)(062)

930.85(497.7+560)(062)

ИНТЕРКУЛТУРНИ дијалози во контекст на македонско-турските
книжевни врски (2023 ; Истанбул)

Интеркултурни дијалози во контекст на македонско-турските книжевни
врски: зборник на трудови од меѓународен симпозиум / [главни уредници Маја
Јакимовска-Тошиќ, Соња Стојменска-Елзесер, Emine İnanır; преведувач и лектор
на македонските текстови на англиски јазик Емили Сапунџија] = Makedonya ve
Türk Edebiyatları İlişkileri Bağlamında Kültürlerarası Diyaloglar: uluslararası sempozyum
bildiri kitabı = Intercultural dialogues in the context of macedonian-turkish literary
connections: proceedings of the international symposium. – Скопје: Институт за
македонска литература, 2024. – 390 стр.; 25 см

Фусноти кон текстот. – Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-4744-42-9

а) Културна историја – Македонија – Турција – Собири; б) Книжевни врски –
Критики и толкувања – Македонија – Турција – Собири

COBISS.MK-ID 64620549

СОДРЖИНА İÇİNDEKİLER CONTENTS

ПРЕДГОВОР / ÖNSÖZ / PREFACE	9 / 13 / 17
--	-------------

ПОЗДРАВНИ ОБРАЌАЊА / AÇILIŞ KONUŞMALARI / GREETING MESSAGES

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Başkanı Prof. Dr. Emine İnanır'ın Açılış Konuşması	21
Welcome Speech by the Head of the Department of Slavic Languages and Literature at the Faculty of Literature, Istanbul University, Prof. Dr. Emine İnanır, PhD.	22
Поздравно обраќање на проф. д-р Маја Јакимовска-Тошиќ, раководител на проектот <i>Интеркултурни дијалози во контекст на македонско-турските книжевни врски</i>	23
Welcome Speech of Prof. Dr. Maja Jakimovska-Toshikj, PhD Coordinator of the Project <i>Intercultural Dialogues in the Context of Macedonian-Turkish Literary Connections</i>	25
Поздравно обраќање на проф. д-р Наташа Аврамовска, директорка на Институтот за македонска литература	27
Welcome Speech by Prof. Dr. Natasha Avramovska, PhD Director of the Institute of Macedonian Literature.	29
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Sevtap Kadioğlu'nun Açılış Konuşması	31
Welcome Speech by the Dean of the Faculty of Literature Istanbul University, Prof. Dr. Sevtap Kadioğlu, PhD.	33

ПРИЛОЗИ / BİLDİRİLER / CONTRIBUTIONS

Илија Велев / Ilija Veleв

ОРИЕНТАЛНОТО ТУРСКО РАКОПИСНО НАСЛЕДСТВО ВО НАЦИОНАЛНАТА И УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ ВО СКОПЈЕ (МАКЕДОНСКО-ТУРСКИ ИНТЕРКУЛТУРЕН ДИЈАЛОГ КАКО ТРАДИЦИЈА И СОВРЕМЕНОСТ)	35
ORIENTAL TURKISH MANUSCRIPT HERITAGE IN THE NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY “ST. CLEMENT OF OHRID” IN SKOPJE (MACEDONIAN-TURKISH INTERCULTURAL DIALOGUE AS TRADITION AND MODERNITY)	55

Маја Јакимовска-Тошиќ / Maja Jakimovska-Toshikj

ОРИЕНТАЛНИТЕ МОТИВСКИ СЛОЕВИ И НИВНА ПРЕОБРАЗБА ВО МАКЕДОНСКАТА СРЕДНОВЕКОВНА ПРОЗА	69
ORIENTAL MOTIF LAYERS AND THEIR TRANSFORMATION IN MACEDONIAN MEDIEVAL PROSE	87

Şirin Tufan / Şirin Tufan

MAKEDONYA VE TÜRK EDEBİYATLARI İLİŞKİLERİ KAVRAMININ KÜLTÜR KURAMI ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ	103
REVISITING THE CONCEPT OF “MACEDONIAN AND TURKISH LITERATURES RELATIONS” WITHIN THE SCOPE OF CULTURAL THEORY	113

Emine İnanır, Lidija Tanturovska, Zoya Shengyuder

COFFEE – A COMMON LINK IN MACEDONIAN-TURKISH DIALOGUES	123
--	-----

Mumin Aliov / Mumin Aliov

YAHYA KEMAL’İN KAYBOLAN ŞEHİR ŞİİRİ VE BLAŽE KONESKI’NİN SKOPJE ŞİİRİ ÜZERİNE MUKAYESELİ BİR İNCELEME	139
COMPARATIVE ANALYSIS OF YAHYA KEMAL’S „KAYBOLAN ŞEHİR” AND BLAŽE KONESKI’S „SKOPJE” POEMS	149

Соња Стојменска-Елзесер / Sonja Stojmenska-Elzeser

ПРИЕМОТ НА ПОЕЗИЈАТА НА ТУРСКИОТ ПОЕТ ФАЗИЛ ХИСНИ ДАГЛАРЌА ВО МАКЕДОНСКАТА КУЛТУРНА СРЕДИНА	159
RECEPTION OF TURKISH POET’S FAZIL HÜSNÜ DAĞLARCA POETRY IN MACEDONIAN CULTURAL ENVIRONMENT	171

Наташа Аврамовска / Natasha Avramovska

НА КРСТОПАТ: РОМАНОТ „ВЕЖБИ ЗА ИБН ПАЈКО“ ОД ОЛИВЕРА НИКОЛОВА	183
AT A CROSSROADS: OLIVERA NIKOLOVSKA'S NOVEL "VARIATIONS FOR IBN PAJKO"	199

Özlem Kurt / Ozlem Kurt

KÜLTÜREL KESİŞMELER: VENKO ANDONOVSKI'NİN "PAPOKOT NA SVETOT" ADLI ROMANINDA TÜRKİZMALAR.	215
CULTURAL INTERSECTIONS: TURKISM IN VENKO ANDONOVSKY'S NOVEL "PAPOKOT NA SVETOT".	231

Јасмина Мојсиева-Гушева / Jasmina Mojsieva-Gusheva

ПОСТМОДЕРНИСТИЧКИ ПОЛОВ ИДЕНТИТЕТ ВО РАМКИТЕ НА ТУРСКОТО И МАКЕДОНСКОТО ОПШТЕСТВО (врз примери од романите „Ноќта на зелената самовила“ од Ајфер Тунч и „Пеперутка“ од Сашо Тасевски).	245
POSTMODERNIST GENDER IDENTITY IN TURKISH AND MACEDONIAN SOCIETIES (with examples from the novels „The Night of the Green Fairy“ by Ayfer Tunç and „Butterfly“ by Saso Tasevski)	257

Cemile Odunkıran / Cemile Odunkıran

SAFİYE EROL'UN KURMACA METİNLERİNDE HÂFIZA MEKÂN OLARAK RUMELİ	267
RUMELIA AS A REALMS OF MEMORY IN SAFİYE EROL'S FICTIONAL TEXTS	283

Марина Цветаноска / Marina Cvetanoska

ПУБЛИКАЦИИ НА МАКЕДОНСКИТЕ УЧЕБНИКАРИ ВО ЦАРИГРАДСКИТЕ ГЛАСНИЦИ ВО XIX ВЕК	301
PUBLICATIONS OF MACEDONIAN TEXTBOOK WRITERS IN MAGAZINES IN XIX CENTURY CONSTANTINOPLE	313

Fatih Odunkıran / Fatih Odunkıran

MAKEDONYA'NIN ŞÂİR ÇOCUKLARI: MEVLEVİLER.	325
CHILDREN OF MACEDONIA: MEVLEVI POETS	349

Билјана Јоновска Стефковска / Biljana Jonovska Stefkovska

БАЛКАНСКИ КУЛТУРНИ ПРОНИКНУВАЊА НИЗ ПРИЗМАТА НА РОМАНОТ „БАЈАЗИТ И ОЛИВЕРА“ ОД ДРАГИ МИХАЈЛОВСКИ	373
BALKAN CULTURAL PERMEATION THROUGH THE PRISM OF DRAGI MIHAJLOVSKI'S NOVEL „BAYEZID AND OLIVERA“	381

м-р Марина Цветаноска

Институт за македонска литература,
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
m.cvetanoska@iml.ukim.edu.mk

ПУБЛИКАЦИИ НА МАКЕДОНСКИТЕ УЧЕБНИКАРИ ВО ЦАРИГРАДСКИТЕ ГЛАСНИЦИ ВО XIX ВЕК

Апстракт: Предмет на овој труд претставува проследувањето на врската на македонскиот културен и национален развој со Цариград во XIX век, кој бил значаен и исклучително важен културен центар за македонските преродбеници каде дел се школувале, дел ги печателе своите книги и учебници, а дел публикувале статии, дописи и други жанровски форми во весниците како што се: „Цариградски вестник“, „Македонија“, „Право“ итн. Една од позабележителните појави во борбата за национално и културно осамостојување во деветнаесеттиот век е стремежот наставата во училишта да се изведува на мајчин јазик. Македонските учители се бореле за истиснување на грчкиот јазик, односно го кренале гласот против елинизацијата. Познато е дека во XIX век во Цариград било развиено печатарството, работеле дваесет и девет печатници, од кои дваесет биле словенски печатници во кои се печателе словенски книги и периодични публикации. Па така, една од најефикасните мерки за културно и национално осознавање претставувало составување и печатење на македонски буквари, читанки и други учебници, на кои им конкурирале српските и бугарските учебни помагала. Меѓу најпознатите учебникари во македонската преродбена книжевност кои ги печателе своите статии поврзани со јазикот во цариградските гласници, а ги испечатиле и првите учебници на македонските наречја, биле: Партениј Зографски, Кузман Шапкарев, Димитар В. Македонски, Венијамин Мачуковски и др. Учебникарите, преку објавата на првите учебници на македонско наречје, започнале со масовно описменување на македонскиот народ, што подоцна прераснало во отворена борба за културно и национално осамостојување. Токму Цариград во деветнаесеттиот век, како центар на Османлиската Империја, со богат културно-општествен живот, одиграл значајна улога во македонската национална преродба во XIX век.

Клучни зборови: учебникари, преродба, идентитет, македонски јазик, Цариград

Истанбул, Константинопол и Цариград се имињата за градот на Босфорот кој е неоминлив мост помеѓу Ориентот и Оксидентот. Неговото византиско, но и османлиско минато е нераскинливо врзано со културната меморија на македонскиот народ, бидејќи македонската култура во континуитет била интегрален дел од некогаш водечките и славни империјални системи.

Колку и да изгледа парадоксално, според Ќулавкова (2018: 286), од аспект на современите симплификации на мултилингвизмот, на мултикултурализмот и на мултиетницизмот, историска вистина е дека различните народи во составот на Османлиската Империја имале одредени непишани културни права да го практикуваат својот мајчин јазик и својата народна култура. Да немало таква толеранција во текот на петте века, Македонците би се конвертирале и конфесионално и јазично. Колективната културна меморија е зачувана благодарение на неартикулираната, можеби, но дејствена толеранција спрема културните разлики што постоела во Османлиската Империја.

Во текот на вековното османлиско присуство на овие простори, а особено во XIX век, од Цариград кон Македонија доаѓале културните обрасци, но и обратно – од Македонија кон Цариград заминувале интелектуалци, дела и низа културни практики.

Во Европа во XIX век започнало создавањето на новиот светски поредок на модерна држава која се базирала врз соодносот нација – држава – народ.

Во европски рамки ова равенство ќе го означи деветнаесеттиот век во период од педесет години (1830 – 1880). Народите се разграничуваат и се доживуваат како посебен ентитет преку *јазикот* и *книжевността* како индикации на колективната припадност. Така „создавањето нации“ врз основа на „националниот принцип“ е основната содржина на еволуцијата од XIX век по распаѓањето на големите империи, како што се Австро-Унгарија (1876) и Османлиската Империја во југоисточна Европа (Хобсбаум, 1993: 36).

Во Македонија, и покрај тоа што се наоѓала во рамките на Османлиската Империја, борбата на македонските просветители и преродбеници била насочена кон враќање на автокефалноста на Охридската архиепископија (укината 1767 година), кон заложбите за стандардизирање на посебен македонски литературен јазик и создавање литература, кон националната потврда на македонскиот народ, одбрана на македонскиот идентитет и кон стекнување на слобода и автономна македонска држава. Македонија и македонскиот народ во своите национални и културни аспирации во XIX век воопшто не се разликувале од европските и балканските народи.

Општествено-политички и културни околности на Балканот во XIX век

На Балканот егзистирале многубројни религии, јазици и писма. На почетокот на XIX век и политичката состојба била мошне комплексна, бидејќи тој бил поделен помеѓу Австро-Унгарската и Османлиската Империја, па балканските народи го започнале политичкото ослободување паралелно со културната преродба.

Во земјите кои се наоѓале под османлиска власт, каде што не се наметнувал турскиот јазик, образованието се одвивало на црковнословенски со примеси на народниот јазик (Миронска-Христовска, 2024: 36).

За обележување е дека во првата половина на XIX век се појавиле и првите печатени книги на македонските учебници Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ со црковнословенски шрифт, печатени во Будим. Значајна за учебникарската дејност е првата отворена печатница во Солун помеѓу 1835 и 1838 година на архимандритот Теодосиј Синаитски, каде што е отпечатено делото на Пејчиновиќ *Ушешение ѓрешним* (1840 г.) кон кое Синаитски напишал *Предговор* за значењето на „клучот – народниот јазик кој го осветлува срцето на простиот човек“.

Подоцна, во втората половина на XIX век, Киријак Дражилович отворил печатница во Солун, па во 1852 година во неа било отпечатено *Кониковскојџо еванџелие* на еницевардарски дијалект со грчки букви.

Во некои краишта на Македонија контактот со грчкиот јазик, од кој се преведувало, играл исто толку важна улога како и контактот со црковнословенскиот јазик. Двете варијанти на писмениот јазик се приближиле една до друга во подоцнежното словенско влијание, што дошло до поголем израз (Конески, 1986: 9).

Така започнал процесот на создавање книжевност на македонските преродбенски писатели, што ќе го обележи XIX век во напорите за осознавање и пропагирање на македонската национална индивидуалност преку карактеристиките на посебноста на македонскиот народен јазик.

И додека неколкуте империи се бореле за својот опстанок и доминација, во Запад на Европа завладеала водечката духовна сила – национализмот, кој бил прифатен и од балканските народи, особено од првоослободените земји: Грција, Србија и Бугарија.

Кај нив веднаш се родила идејата за големодржавност, како и желбата за присвојување на Македонија, поради што станале сојузници на западната политика, па Македонија станала предмет на експанзионистички соништа.

Национализмот, но и просветителските тенденции не ги заобиколиле балканските земји кои сè уште се наоѓале под Отоманската Империја и од поче-

токот на XIX век започнале ослободителните борби против поробителите, но и борбите за сопствена државност (Грција, Србија, Хрватска, Словенија, Бугарија, Македонија) (Миронска-Христовска, 2007: 13).

Но за да се согледа целокупната слика важно е да се обрне внимание на состојбата со грчката фанариотска и бугарската заедница во Цариград, а нивното зајакнување на општествен и политички план подоцна ќе одиграат важна улога во црковното, јазичното и националното прашање на Македонците.

Во втората половина на XVIII век грчките колонии во Европа станале едни од најбогатите што ја воделе трговијата со Османлиската Империја. Тие имале преземено три четвртини од француската трговија со Ориентот.

Со поткупување на османлиските чиновници тие успеале да бидат назначени на високи црковни функции во Патријаршијата, преку кои, како претставници на православните поданици во Империјата, биле вклучени и во нејзиниот политичко-административен живот. Така тие не само што влијаеле врз политиката на султанот кон православното население, туку ја преориентирале и политиката на Патријаршијата „од универзалистичка кон национална“ (Миронска-Христовска, 2012: 22).

Во империјата владеело и незадоволство кај православното население, а токму фанариотите се обврзале пред Портата дека ќе ги спречат нередите.

Цариградската патријаршија под своја контрола ги имала Пеќската патријаршија, Охридската архиепископија, Бугарската црква, Молдовија и Влашко. Грчките патријарси го искористиле влијанието пред Високата Порта и ги клеветеле македонските поглавари и архијереи дека не работат во нејзин интерес, поради што Охридската архиепископија започнала да ги губи и угледот и довербата. По низа перипетии и наметнати долгови, во 1767 година патријархот Самуил I, успеал да добие оставка од архиепископот Арсениј, но било издејствувано и „Иреде“ од султанот Мустафа III, со што Охридската архиепископија и официјално била укината, а нејзините епархии биле присоединети кон Цариградската патријаршија.

Според Миронска-Христовска (2012: 24), ваквата одлука била исклучиво политичка во времето кога започнало формирањето на држави и нации, во времето кога за стекнување на тој кредибилитет народите, односно нациите започнале да ги конструираат своите истории и митологии, богати со историски настани, ликови и воени походи.

Укинувањето на Охридската архиепископија ќе има далекусежни последици, бидејќи така всушност започнува процесот на елинизација на православното население, со воведување на грчкиот јазик во богослужбите и училиштата и истиснување на црковнословенскиот.

Борбата на македонскиот и бугарскиот народ против заедничкиот непријател, Цариградската патријаршија и грцизмот што бил спроведуван од неа, кон шеесеттите години од XIX век зела замав. Меѓу малубројната црковна и световна интелигенција, оптоварена со сојузништвото со бугарската во борбата врз словенска основа и со прифаќањето на бугарското име за себе поради немање на своеимена државно-правна историја во минатото, се јавиле две тенденции за решавање на црковното и на јазичното прашање. Првата тенденција била црковното прашање и просветата (посебно јазикот) да се решаваат заеднички со Бугарите, но со вредност на Македонците, како компромис меѓу нив. Во однос на црквата – да се возобнови Охридската архиепископија како заедничка црква, а во однос на јазикот – да се создаде општ, заеднички јазик или средина меѓу македонските и бугарските говори. Другата тенденција била да се воведо чисто македонски јазик (Димевски, 1989: 374).

Конески (1986: 11) смета дека разликите во двете средишта, од македонска страна во западномакедонските градови и од бугарска во средногорските градови, подоцна ќе станат поевидентни, кога борбата ќе се води околу јазичното и литературно прашање, со што ќе зацврснат македонските позиции во одбрана на спецификите и посебноста на македонскиот јазик, преку сè поевидентната употреба на народниот јазик и упорноста на првите учебници и просветители токму во Цариград да печатат книги и да пишуваат во цариградските гласници.

Трновската патријаршија во Бугарија од 1393 година била под јурисдикција на Цариградската патријаршија, сè до конечното формирање на Бугарската егзархија во 1870 година, за што заслужна била и силната бугарска емиграција која на политички, економски и културен план дејствувала во Цариград.

Македонското прашање во XIX век

Таканареченото македонско прашање го создале низа околности кон крајот на XVIII и XIX век, најнапред со укинувањето на Охридската архиепископија (1767 година) по налог на Високата порта и претставувало најдиректен удар врз македонскиот идентитет, а потоа продолжува со асимилаторската политика на соседните држави кои пројавуваат желба за големотериторијалност, при што не само што ги асимилираат териториите туку ги присвојуваат и негираат македонскиот јазик, културно-историската традиција, македонскиот народ и име – што ќе резултира и со поделбата на Македонија со Букурешкиот договор во 1913 година.

Дел од македонската интелигенција, која во решавањето на јазичното прашање и на некои други прашања водела самостојна т.н. „сепаратистичка

борба“, го форсирале нормирањето на самостоен македонски литературен јазик, инсистирале во училиштата да се предава на македонски јазик (народен јазик), да се печатат учебници, граматики, речници и книги, што не одело во прилог на великобугарската политика и често биле цел на напади. Во периодиката на пример, каде што биле објавувани текстовите, се развивала остра полемика и биле упатувани остри критики кон ваквите ставови, а понекогаш биле преземани и поостри мерки, како што се затворања, прогони и сл.

Ваквите околности ги создале синтагмите „македонско-бугарски“, „словено-бугарски“, „бугарска граматика на македонско наречје“, „славјанизам“ итн. И иако насловите се како горенаведените, поголемиот дел од текстот бил на македонско наречје, односно при повторно проследување и препрочитување очевидно е дека станува збор за македонски народен јазик.

Ова е важно бидејќи кога во изворите (весниците и книгите од тој период) ги среќаваме овие синтагми, треба да се земе предвид редакторската политика на весниците каде што се публикувале нивните статии, но и, како што се истакна, односот на учебникарите кон заедништвото и сè уште неиздиференцираната и јасна национална определба.

Австрискиот македолог Карл Хрон, кој во 1889 година во брошурата „Народноста на македонските Словени“ се произнел дека „Македонците не се ни Срби, уште помалку Бугари, туку Македонци“, дека се посебен народ со самостоен и самобитен развиток, дека решавањето на политичката судбина на македонскиот народ ќе ѝ припадне на една подоцнежна генерација, дека треба да се мисли на поттикнување самостојна македонска литература итн.“ (Тодоровски, 1968: 11).

Терминот, пак, македонски „национален сепаратизам“ според многумина се појавува во цариградскиот бугарски круг кон крајот на 60-тите и почетокот на 70-тите години од XIX век. Имено, бугарскиот поет, фолклорист, публицист и политичар Петко Рачов Славејков и другите бугарски националисти ги употребувале термините „македонизам“ и „сепаратизам“, сакајќи да укажат на освестувањето на некои млади патриоти, како што вели Славејков (со кои се среќавал во Цариград), за посебноста на македонскиот јазик и народ. И овој податок многу евидентно говори за присуството на македонската интелигенција која дејствувала во срцето на царството.

Во статијата „Македонското прашање“, уште во 1871 година во весникот „Македонија“, Славејков ги напаѓа тврдењата на „македонистите“ дека не се Бугари, туку Македонци кои настојувале да изградат свој поглед за историјата на македонскиот народ. Полемизира и бара објаснување за нивните тврдења: прво, дека македонскиот народ произлегува од старите Македонци на Александар Ве-

лики, и второ, дека Македонците наспроти Бугарите се токму чисти Словени на чиј јазик биле преведени црковните книги на Кирил и Методиј. Логична задача на македонистите била создавање на македонски литературен јазик и повлекување разлика меѓу македонскиот и бугарскиот, на што Славејков истакнува дека народот (за кој мисли дека е ист со бугарскиот) не треба да се дели. Но тој исто така заклучува дека ова не се само „голи думи“, туку дека наскоро таквите цели ќе почнат и да се спроведуваат, бидејќи според него македонистите велеле „се откажавме од Грците, сега под други ли да паднеме?“ (Конески, 1959:75).

Веројатно со право Славејков е загрижен за новонастанатата состојба, која според него веќе тлеела десетина години и редно било да се реагира, односно да се напише нешто во врска со сè произвесното настојување на македонската интелигенција, посебно од бугарските кругови за идеолошката поставеност и барањата за македонска народност, јазик, црква и автономија.

Од друга страна, во XIX век, во склоп со тенденциите за модернизација на Османлиската Империја на општествено-политички, па и на културен план, се случиле два важни момента кои имплицирале поголеми слободи и за сите останати (милети) народи што живееле во неа.

Прокламираните граѓански права со Ѓулханскиот хатишериф од 1839 година, а посебно со донесените реформи со Хатихумајунот од 1856 година се востановени поголеми верски, економски и други слободи, кои иако не биле спроведени целосно во дело, сепак создале поподносливи услови за живеење на населението и можности за послободна комуникација. Овозможиле побогата економска, културна и просветна активност. Во градовите и во побогатите села се граделе училишта како жаришта на македонската писменост. Се пишуваале учебници на македонски јазик, во литературата сè повеќе се употребувал народниот јазик.

Објавите на македонските учебници, просветители, односно интелектуалци во неделните гласници станувале сè побројни. Биле печатени и објави од граѓани, во кои станувало збор и за секојдневниот живот ширум Македонија. При проучувањето на состојбите во Македонија на културен, политички, економски, социјален и на дипломатски план, овие објави се исклучително важни.

Печатниците и македонските учебници во Цариград во XIX век

Во средината на XIX век македонските културни дејци, особено учебникарите, развиле жива издавачка дејност на македонски учебници во Цариград. Во тој период Цариград претставувал еден вид печатарски центар. Во него работеле

дваесет и девет печатници, во кои се печателе словенски книги и периодични публикации. Дваесет биле исклучиво словенски, а останатите девет биле на другите народи и тоа: една американска, четири ерменски, една француска, една грчка, една англиска, една турска, но со словенски оддел каде се печателе и словенски книги (Георгиевски, 1972: 58).

Македонските книги најмногу се печателе во печатницата на весникот „Македонија“ што се наоѓала наспроти железната црква „Св. Стефан“, во месноста Балат во Истанбул. Всушност, железната црква „Св. Стефан“ била сврталиште на македонските преродбеници и била изградена во седумдесеттите години на XIX век, а за нејзината изградба помогнале многу богати семејства од Ресен, Велес, Охрид итн. Во нејзините рамки се наоѓала печатницата на весниците „Ден“ и „Македонија“, а во музејската поставка денес се наоѓаат фототипните изданија на весникот „Македонија“ – од бр. 01 од 3 декември 1868 до бр. 52 од 8 ноември 1869 година, како и од весникот „Ден“ – од бр. 01 од 3 јануари 1876 до бр. 40 од 14 јули 1876 година. Со подетално препрочитување и разработка на горенаведените броеви на весниците „Македонија“ и „Право“ – утврдени и маркирани се статии кои се однесуваат на состојбата во повеќе македонски градови. Во тие статии се пишува за читалиштата на територијата на Македонија и книгите што се испраќале таму, работата на учителите, интересот на учениците, составот и потребите на населението, но и некои интересни приказни и согледувања: на пример за правото и местото на жената во општеството итн. Дел од објавите се напишани од анонимни автори или од автори кои користеле псевдоними, што е честа појава во овој период, а според објавите извесно е дека станува збор за одлични познавачи на состојбите на македонското население.

Во печатницата на Тадеа Дивитчијан, што работела во периодот од 1844 до 1875 година, биле отпечатени седумдесет и шест книги, од кои поголемиот број биле бугарски, а меѓу нив се отпечатени и три учебника на Кузман Шапкарев. Оваа печатница била една од најактивните печатници во XIX век во Цариград и во неа бил користен граѓанскиот шрифт за разлика од другите печатници кои сè уште користеле застарен црковнословенски шрифт. Потоа, во книгопечатницата на Драган Цанков и Бојан Мирков (била отворена во 1855 година и се наоѓала во манастирот „Св. Бенедито“), отпечатени се и првите учебници на Партениј Зографски.

Во функција била Патријаршиската печатница, која работела во периодот од 1843 до 1860 година, каде што биле отпечатени петнаесет книги. Во неа извесен период работел македонскиот печатар Јоан Димитриевиќ Охриданин како управител на Одделот за словенски книги, а тој бил и еден од првите преведувачи.

Просветителите имале помош од македонските еснафи и граѓанско-трговскиот слој кои го помагале развојот на културата, стопанството и економијата во Македонија. Воедно, македонските трговци воспоставиле врски со европските земји преку отворање на трговски претпријатија и формирање на акционерски друштва преку кои се одвивал развојот на внатрешната и надворешната трговија. Тие отвориле свои филијали во Виена, Лајпциг, Измир, Истанбул, Софија, Белград, Земун, Риека итн., биле главните донатори и покровители на развојот и зачувувањето на македонската просветна традиција. Го помагале печатењето на книгите од црковен и световен карактер пишувани на народен јазик, го финансирале градењето и отворањето на училишта, ги обезбедувале учителските плати, книгите и нагледните средства, го помагале развојот на црковната просвета во манастирите, просветувањето на жените, одржувањето на црковно-просветни прослави, отворањето на педагошки училишта, гимназии итн. (Миронска-Христовска, 2005: 37).

Една од позабележителните појави во борбата за национално и културно осамостојување е стремежот наставата во училишта да се изведува на мајчин јазик. Оттука и произлегува терминот учебникар, со кој се именуваат пишувачите на учебниците од втората половина на XIX век.

Наспроти туѓите пропаганди (грчката, бугарската и српската) со својата активност застанале македонските печатари, книжари и авторите на македонските учебници, кои ја воделе борбата околу јазичното прашање.

Меѓу најпознатите учебници во македонската преродбена книжевност кои печателе и статии поврзани со јазикот во цариградските гласници (весници), а ги испечатиле и првите учебници на македонските наречја биле: Партениј Зографски, Димитар В. Македонски, Кузман Шапкарев, Венијамин Мачуковски и др.

Во „Цариградски весник“ во 1857 г., во две продолженија Партениј Зографски ја објавил статијата „Прв дел на граматиката за членовите“, бр. 315-316 февруари; а во 1858 г. во списанието „Бугарски книжици“ I, 1, статијата „Мисли за бугарскиот јазик“. Оваа статија е од особено значење бидејќи ги покажува јасните ставови на Зографски во однос на јазичното прашање. Тој ѝ припаѓа на групата просветители кои ја прифатиле идејата за создавање на еден општ јазик меѓу македонскиот и бугарскиот јазик. Но, притоа неговите ставови биле: „Нашиот јазик се дели на две главни наречја: едното се говори во Бугарија и Тракија, а другото во Македонија“. Според Зографски „славенистите“ не го познавале доволно македонското наречје, кое според него не смеело и не требало да биде исклучено од општиот писмен јазик поради тоа што било полнозвучно и постројно, а во многу работи пополнио и побогато. Понатаму, тој ја истакнал

разликата во акцентот и навел уште тринаесет разлики меѓу македонскиот и бугарскиот јазик. Тој сметал дека Македонците не треба да примат јазик далечен од народниот, односно истакнувал дека секое слепо прифаќање од македонска страна на јазикот на „горни Болгаре“ е „безумно и несправедливо“. Тој е автор и на учебниците: *Крајќа свештѣна истѣрија на вехѣо и новозавѣјната црква* (1857), *Началное учение за децѣта* (1858) и *Крајќа славенска ѣрамаѣика* (1859), напишани на неговиот роден мијачки говор, а правописот бил заснован на стариот руски јазик.

По Анатолиј Зографски и Партениј Зографски, Димитар Василев Македонски, се зафатил да пишува учебници на родното македонско наречје. Во весникот „Македонија“ од 12 февруари 1867 година е објавена кратка вест за „Двајцата македонски ученици кои составуваат еден нов буквар на македонско наречје, тие повикуваат на помош од своите со татковци за неговото поскорешно издавање“. Едниот од тие двајца ученици е Димитар В. Македонски кој заедно со Христо Узунов го составиле учебникот насловен како *Буквар за уѣоѣреба во македонскиѣ училишѣа*, кој се појавува во мај истата година. Димитар В. Македонски е автор и на учебниците *Крајќа свештѣна истѣрија за училишѣта ѣо Македонија, на македонско наречие* (1867) и *Скраѣен ѣравославен каѣаизис, ѣревод од ѣрчки* (1868), но интензивно објавувал и во весниците „Македонија“, „Право“ и списанието „Читалиште“ во Цариград. Во статијата „По македонското прашање“, в. Македонија, год. V, Цариград, 1871, фев. бр. 7, храбро ги промовирал непоколебливите ставови за македонската национална и културна посебност и борбата против Цариградската патријаршија, а предизвикал и бурни полемики во цариградскиот печат и негодување меѓу членовите на Цариградското читалиште.

Натанаил Охридски во 1851 година остварил научно патување по Русија, Австро-Унгарија, Србија, Романија и Османлиската Империја. Во Прага се запознал со Шафарик, Ханка, Шумавски и Палацки, во Виена со Миклошиќ и Караџиќ, додека во Цариград остварил контакти со Раковски. Пишувал статии за црковното прашање, за нејзината независност, потоа критички осврти на чорбаџиите, вршел преводи од грчки, руски и романски, кои дел ги објавувал во „Цариградски весник“ и во други весници. Во 1870 година се вратил во Зографскиот манастир, а на 24 септември 1872 г. било извршено ракоположението за охридски митрополит во цариградската црква „Св. Стефан“, но на должност стапил во 1874 година. На патот до Охрид, преку Солун, Натанаил бил пречекан со восхит, бидејќи по грчкиот владика Мелетиј за митрополит бил

поставен повторно Словен. Во 1877 г. бил отповикан од Цариград. Натанаил има објавено повеќе книги, меѓу кои и *Крајќое сказание за ѿрејодобнаго оиѿца нашего Димиѿрија Басарбовскаго*, брошура, Цариград, 1858 (Миронска-Христовска, 2005: 155).

Венијамин Мачуковски на 16 август 1872 година, во бугарскиот весник „Право“ го објавува: „Објавление за бугарска граматика на македонското наречје“. Во граматиката тој ќе објасни дека: „Изучувањето на бугарската граматика во македонските училишта е еден од најтешките предмети за учениците, заедно со тоа е и најбестолковен. Тој им одзема доста долго време, и тоа не пречи пак да немаат поим од граматиката. Тоа произлегува од несообразноста во граматичките форми на досегашните издадени бугарски граматики со оние на македонското наречје“.

Павел Божигропски во 1856 г. во Цариград ја објавил книгата *Аѿосѿол или деанија и ѿослание Свјаѿиѿх Аѿосѿолов*, која била отпечатена во печатницата на Александар Егзарх и претставува извесна преработка, превод на црковно-словенски јазик. Потоа ги објавил и следните дела: *Еванѿелие на Госѿода Боѿа и сѿаса нашего Исуса Хрисѿа* (1852) и *Свјаѿиѿшеное и божесѿивенное еванѿелие Новаго Заветѿа* (1858), – адаптации на „среден македонско – бугарски јазик“, со воденски говор во основата и примеси на црковно – словенскиот, но печатени со грчка азбука, бидејќи сметал дека црковната, односно руската кирилица му била речиси непозната на македонското граѓанство (Сталев, 2001: 85).

Во „Цариградски вестник“ свои дописи испраќал и Јордан Хаѿи Константинов-Ќинот. Еден од нив е дописот, во кој била запишана програмата по предметот граматика што го предавал во велешките училишта („Цариградски вестник“ бр. 59, 1851 г.). Бидејќи „Ќинот се стремел кон архаизација на формите на писмениот јазик, во однос на правописот тој бил за упростување, бил против излишните ‘каравлашко-вретенарски’ букви, говорот во Скопје го окарактеризирал за славјански, а за Охрид констатирал дека е под грчко влијание. Тој најавувал речник од 10.000 зборови“ (Конески, 1981: 102).

Заклучок

Преку објавата на првите учебници на македонско наречје учебникарите и просветителите го започнале масовното описменување на македонскиот народ, што подоцна прераснало во отворена борба за културно и национално осамостојување. Една од најефикасните мерки за културно и национално осознавање претставувало составувањето и печатењето на македонски буквари, читанки и

други учебници, но и објавите во периодичниот цариградски печат. Цариград во деветнаесеттиот век, како центар на Османлиската Империја со богат културно-општествен живот, одиграл значајна улога во македонската национална преродба во XIX век.

Токму затоа за македонската научна мисла, литература, култура и историја, истанбулските библиотеки и архиви претставуваат непресушен извор за понатамошни истражувања и проследувања во насока на интеркултурниот дијалог помеѓу македонскиот и турскиот народ и двете земји.

ЛИТЕРАТУРА

- Георгиевски, М. 1972. *Македонската печатарска дејност од 1515-1913*. Скопје: Мисла.
- Димевски, С. 1989. *Историја на македонската православна црква*. Скопје: Македонска книга.
- Конески, Б. 1986. *Македонскиот XIX век*. Скопје: Култура.
- Конески, Б. 1959. *Кон македонската преродба. Македонските учебници од XIX век, II издание*. Скопје: Институт за национална историја.
- Миронска-Христовска, В. 2012. *Литературни студии за македонскиот идентитет*. Скопје: Институт за македонска литература.
- Миронска-Христовска, В. 2005. *Просветителството во Македонија*. Скопје: Институт за македонска литература.
- Ристовски, Б. 2001. *Сознајби за јазикот, литературата и нацијата*. Скопје: МАНУ.
- Ристовски, Б. 1999. *Димитар В. Македонски*. Скопје: МАНУ.
- Сталев, Г. 2001. *Историја на македонската книжевност 1800-1945. Македонската литература во XIX век*. Скопје: Институт за македонска литература.
- Тодоровски, Г. 1968. *Преходниот период на Мисирков*. Скопје: Мисла.
- Ќулавкова, К. 2018. *Балкански наративи*. Скопје: Три.
- Хобсбаум, Е. 1993. *Нациите и национализмот до 1780*. Скопје: Култура.
- Хорн, К. 1990. *Народността на македонските Словени*. Скопје: Македонска книга.

PUBLICATIONS OF MACEDONIAN TEXTBOOK WRITERS IN MAGAZINES IN XIX CENTURY CONSTANTINOPLE

Abstract: The subject of this paper is the examination of the relations between the Macedonian cultural and national development with Constantinople in XIX century, which was an important and exceptionally significant cultural centre for the Macedonian revivalists, some of whom were educated there, while others published their books and textbooks, as well as articles, reports and other genres in newspapers, such as *Carigradski Vestnik*, *Makedonija*, *Pravo*, etc. One of the more noticeable developments in the fight for national and cultural independence in the XIX century was the strive for lectures in schools to be held in the mother language. Macedonian teachers fought with all their strength against the Greek language and Hellenization. It is known that printing was quite developed in XIX century Constantinople; there were 29 printing houses, 20 of which were Slavonic printers that printed Slavonic books and periodicals. Thus, one of the most efficient measures for cultural and national realization was to write and print Macedonian alphabet books, reading books and other textbooks, which competed with Serbian and Bulgarian teaching aids. Some of the most renowned textbook writers in Macedonian renaissance literature, who published articles on the topic of language in Constantinople magazines as well as printed the first textbooks in Macedonian dialects were: Partenij Zografski, Kuzman Sapkarev, Dimitar V. Makedonski, Venijamin Macukovski, etc. By publishing the first textbooks in the Macedonian dialect these revivalists or textbook writers started to spread literacy among the Macedonian people, which later grew into an open fight for cultural and national independence. XIX century Constantinople, as the centre of the Ottoman Empire, with a rich cultural and social life, played an important role in the Macedonian national revival in XIX century.

Key words: textbook writers, revival, identity, Macedonian language, Constantinople

* * *

Istanbul, Constantinople, Carigrad are the names for the city on the Bosphorus that is an inescapable bridge between the Orient and the Occident. Its Byzantine and Ottoman past is tightly linked to the cultural memory of the Macedonian people because Macedonian culture was continuously an integral part of the former leading and glorious imperial systems.

However paradoxical it might seem, according to Kjulafkova (2018:286), from the aspect of multiculturalism and multiethnicism, it is a historical truth that the various peoples in the Ottoman Empire had certain unwritten cultural rights to practice their mother tongue and their national culture. Were it not for this tolerance during the five centuries, the Macedonians would have converted both confessionally and linguistically. The collective cultural memory has been preserved thanks to the perhaps unarticulated, but active tolerance for the cultural differences that existed in the Ottoman empire.

During the centuries of Ottoman presence in these territories, particularly in the XIX century, cultural templates came from Constantinople to Macedonia and vice versa, intellectuals, works and a series of cultural practices went there from Macedonia.

XIX century-Europe saw the creation of the new world order of a modern state that was based on the relationship nation=state=people.

Within Europe this equation will mark the XIX century for a period of fifty years (1830-1880). Nations become distinct and start to feel as separate entities, through *the language and literature* as indicators of collective belonging. Thus the “creation of nations” on the basis of the “national principle” is the main content of the evolution of the XIX century after the collapse of the great empires, such as Austria-Hungary (1876) and the Ottoman Empire South East Europe (Хоџџаџм, 1993:36).

Even though Macedonia was part of the Ottoman Empire, the fight of the Macedonian educators and revivalists was focused on restoring the autocephaly of the Ohrid Archbishopric (cancelled in 1767), on the efforts to standardize a separate Macedonian literary language and create literature, on the national recognition of the Macedonian people, defence of the Macedonian identity and getting freedom and an autonomous Macedonian state. Macedonia and the Macedonian people with their national and cultural aspirations in the XIX were no different than the European and Balkan nations.

Societal-Political and Cultural Circumstances in the Balkans in XIX century

Numerous religions, languages and scripts existed in the Balkans. In early XIX century the political situation was quite complex, because it was divided between Austria-Hungary and the Ottoman empire. The Balkan nations started their political liberation simultaneously with the cultural revival.

In the countries under Ottoman rule, as previously mentioned, the Turkish language was not imposed; education was conducted in Old Church Slavonic with a mix of popular words (Миронска-Христовска, 2024:36).

It should be noted that the first half of XIX century saw the first printed books by the Macedonian textbook writers Joakim Krcovski and Kiril Pejcinovic with Old Church Slavonic font, printed in Budim. Important for the activities of the textbook writers is the first printing house opened in Thessaloniki between 1835 and 1838 by Archimandrite Theodosius of Sinai, where Pejcinovic's work *Уѡешение ѓрешним* (1840) was printed; Theodosius of Sinai wrote the foreword about the meaning of "the key – the popular language that lights the hearts of simple men".

Later, in the second half of the XIX century, Kirijak Drazilovic opened a printing house in Thessaloniki and the *Konikovo Gospel* was printed there in 1852 in the Yenice Vardar dialect with Greek script.

In some parts of Macedonia, the contact with the Greek language, that was being translated, had the same important role as the contact with the Old Church Slavonic. The two variants of the literary language became closer later, under Slavonic influence, which led to greater expression (Конески, 1986:9)

This was the start of the process of creation of literature by the Macedonian revivalist writers, that would mark the XIX century efforts to grasp and propagate the Macedonian national individuality through the characteristics of the Macedonian popular language.

And while the several empires were fighting for their survival and dominance, Western Europe was ruled by the leading spiritual force – nationalism, which was accepted by the Balkan nations as well, particularly the countries that were liberated first: Greece, Serbia and Bulgaria. They immediately had the idea for great states and the desire to annex Macedonia, because of which they became allies to the western policies, while Macedonia was the subject of expansionistic dreams.

Nationalism and enlightenment tendencies did not bypass the Balkan countries that were still under the Ottoman empire and in early XIX century there were liberation

fight against the conquerors and fight for statehood (Greece, Serbia, Croatia, Slovenia, Bulgaria, Macedonia...) (Миронска-Христовска, 2007:13).

However, in order to get the full picture, it is important to look at the Greek-Phanariot and Bulgarian communities in Constantinople, because their strengthening in society and politics had an important role later in the religious, linguistic and national matters of Macedonians.

In the second half of XVIII century the Greek colonies in Europe became some of the richest, due to the trade with the Ottoman empire. They have taken over three quarters of the French trade with the Orient.

By bribing the Ottoman officials, they managed to be appointed to senior religious functions in the Patriarchate, and as representatives of the Orthodox subjects in the empire they were involved in its political-administrative life. Thus, they not only influenced the sultan's policies towards the Orthodox citizens, but also re-oriented the Patriarchate's policy "from universalist to national" (Миронска-Христовска, 2012:22).

The Orthodox population in the empire was dissatisfied and the Phanariots pledged to the Porte that they would prevent unrests.

The Patriarchate of Constantinople had under its control the Patriarchate of Pec, the Ohrid Archbishopric, the Bulgarian Church, Moldova and Wallachia. The Greek patriarchs used their influence to the Sublime Porte and slandered the Macedonian chiefs and archiereus that they do not work in its interest, because of which the Ohrid Archbishopric started losing its reputation and trust. After a series of problems and imposed debts, in 1767 Patriarch Samuel I made Archbishop Arsenij resign and convinced sultan Mustafa III to issue a proclamation to officially abolish the Ohrid Archbishopric, while its eparchies were annexed to the Patriarchate of Constantinople.

According to (Миронска-Христовска, 2012:24), this decision was only political, at the time when states and nations started to form, at the time when in order to gain credibility, nations started developing their own histories and mythologies, rich in historical events, characters and military endeavours.

The abolishment of the Ohrid Archbishopric will have far-reaching consequences, because this was the start of the process of Hellenization of the Orthodox population, the introduction of the Greek language in sermons and schools and the elimination of the Old Church Slavonic.

The fight of the Macedonian and the Bulgarian people against the common enemy, the Patriarchate of Constantinople and the Hellenization it implemented, gained momentum in 1860s. Among the few religious and secular members of intelligentsia, burdened with the alliance with the Bulgarians in the fight on Slav basis, and with the

acceptance of the Bulgarian name for themselves because there was no state-legal history under their own name in the past, there were two tendencies for addressing the religious and the linguistic issue. The first was the religious problem and education (particularly the language) to be solved together with the Bulgarians, but giving value to the Macedonians, as a compromise between them. In terms of the church, to re-establish the Ohrid Archbishopric as a common church, while with regards to the language, to create a general, common language or a mix of the Macedonian and the Bulgarian dialects. The other tendency was to introduce a pure Macedonian language (Димевски, 1989:374).

Koneski (Конески, 1986:11) believes that the differences in the two hubs, in the western Macedonian towns in Macedonia and the Sredna Gora towns in Bulgaria, will become more evident later on, when the fight will focus on language and literature, thus strengthening the Macedonian positions in the defence of the specifics and features of the Macedonian language, primarily through the increasingly more frequent use of popular language and the persistence of the first textbook writers and educators to print books in Constantinople and to write in the Constantinople magazines.

The Tarnovo Patriarchate in Bulgaria was under the jurisdiction of the Constantinople Patriarchate since 1393 until the establishment of the Bulgarian Exarchate in 1870, which was partly due to the strong Bulgarian emigration which acted in the areas of politics, economy and culture in Constantinople.

The Macedonian Question in XIX Century

The so-called Macedonian Question was a result of a series of circumstances in late XVIII and early XIX century, first by the abolishment of the Ohrid Archbishopric (1767) with a decree of the Sublime Porte, which was the most direct hit on the Macedonian identity, then with the assimilatory policies of the neighbouring countries, which had the desire for great territories, and they assimilated not only the territories, but also wanted to appropriate and negate the Macedonian language, the cultural-historic tradition, the Macedonian people and name – which resulted in the division of Macedonia and the 1913 Treaty of Bucharest.

Part of the Macedonian intelligentsia that tried to solve the linguistic issue and some other matters was fighting a so-called “separatist battle”, with efforts to standardize the independent Macedonian literary language, to teach in Macedonian (popular language) in schools, to print textbooks, grammar books, dictionaries and books; however, this was not beneficial for the Great Bulgaria policies and they were often targets in attacks.

For example, in the periodicals where the texts were published, there were heated polemical debates and serious criticisms against their positions, and sometimes even more serious measures were implemented, such as apprehensions, persecutions, etc.

These circumstances created the syntagmas “Macedonian-Bulgarian”, “Slavonic-Bulgarian”, “Bulgarian grammar of the Macedonian dialect”, “Slavonism”, etc. Even though the titles were as mentioned above, the majority of the texts were in the Macedonian dialect or in other words, during more thorough examination and rereading it is obvious that this is the Macedonian popular language.

This is important because when we find these syntagmas in sources (newspapers and books from that period), we should take into account the editorial policies of the newspapers where their articles were published, and as was already pointed out, the position of the textbook writers towards togetherness and the as yet not defined and clear national affiliation.

Austrian Macedonologist Karl Hron in his 1889 brochure *Ethnicity of Macedonian Slavs* wrote that “the Macedonians are not Serbs, even less Bulgarians, but Macedonians”, they are a separate nation, with independent development, that solving the political fate of the Macedonian people will be the task of later generations, that we should consider encouraging independent Macedonian literature, etc.” (Тодоровски 1968:11).

The expression Macedonian “national separatism”, according to many, appeared in the Bulgarian circles in Constantinople in late 1860s and early 1870s. Namely, Bulgarian poet, folklorist, publicist and politician Petko Rachov Slaveykov and other Bulgarian nationalists used the terms “Macedonism” and “separatism”, wanting to point out that some young patriots who Slaveykov met in Constantinople became aware that the Macedonian language and nation are separate. It is evident that this fact reveals the presence of Macedonian intelligentsia, active in the heart of the empire.

In the article *The Macedonian Question*, as early as 1871 in the newspaper *Makedonija*, Slaveykov attacked the claims of the “Macedonists” that they are not Bulgarians, but Macedonians who were trying to build their view about the history of the Macedonian people. He polemicizes and asks for an explanation of their claims: first, that the Macedonian people derive from the old Macedonians of Alexander the Great, and second, that the Macedonians, unlike the Bulgarians, are pure Slavs in whose language the religious books of Cyril and Methodious were translated. The Macedonists’ logical task was to create a Macedonian literary language and to make a distinction between Macedonian and Bulgarian, to which Slaveykov stressed that the people (that he considers to be Bulgarian) should not be divided. But he also concludes that these are not just “empty words” and that these goals will soon start to

be implemented, because the Macedonists said “we broke off from the Greeks, should we be under someone else now?” (Конески 1959).

Slaveykov was probably right to worry about the newly developed situation, which in his opinion has been brewing for a dozen years and it was high time for some reactions or to write about the apparent insistence of the Macedonian intelligentsia, particularly from the Bulgarian circle, about the ideological set-up and the demands for the Macedonian ethnicity, language, church and autonomy.

On the other hand, in XIX, as part of the tendencies for modernization of the Ottoman empire in the societal-political and cultural areas, two important moments occurred that implied greater freedoms for all other peoples (millets) that lived there.

The civil rights proclaimed with the 1839 Edict of Gulhane, particularly the reforms adopted with the Ottoman Reform Edict of 1856, established greater religious, economic and other freedoms, but even though they were not fully implemented in practice, they created more bearable living conditions for the people and opportunities for freer communication. These also allowed greater economic, cultural and educational activities. Schools, as hotspots of Macedonian literacy, were built in towns and wealthier villages. Textbooks in Macedonian were written and popular language was increasingly used in literature.

The publications of Macedonian textbook writers, educators and intellectuals in weekly magazines became more numerous. Texts by citizens were also published about everyday life across Macedonia. These publications are exceptionally important in the research of the situation in Macedonia in the areas of culture, politics, economy, social and diplomatic affairs.

Printing Houses and Macedonian Textbook Writers in XIX Century Constantinople

In the middle of the XIX century the Macedonian cultural workers, particularly textbook writers, developed a lively publishing activity of Macedonian textbooks in Constantinople. Constantinople was a printing hub at the time. There were around 29 printing houses that printed Slavonic books and periodicals. Twenty were exclusively Slavonic, while the other nine belonged to other nations: one American, four Armenian, one French, Greek, English, one Turkish with a Slavonic department that printed Slavonic books as well (Георгиевски, 1972: 58).

Macedonian books were mostly printed in the printing house of the *Makedonija* newspaper, located opposite the iron church of St. Stefan in the Balat neighbourhood

in Istanbul. The iron church of St. Stefan was, in fact, the meeting point of Macedonian revivalists and was built in 1870s; its construction was made possible by many wealthy families from Resen, Veles, Ohrid, etc. It included the printing house for the newspapers *Den* and *Makedonija*, and its museum exhibit today includes phototype editions of the *Makedonija* newspaper – from no. 1 from 3 December 1868 to no. 52 from 8 November 1869, as well as from the *Den* newspaper – from no. 1 from 3 January 1876 to no. 40 from 14 July 1876. More detailed reading and examination of the abovementioned editions of the newspapers *Makedonija* and *Pravo* revealed articles about the situation in various Macedonian towns. These articles are about the “chitalishta” (reading houses) on the territory of Macedonia and the books that were sent there, the work of the teachers, the interest of the students, the composition and the needs of the population, as well as some interesting stories and insights: for example, about the rights and the place of women in society, etc. Some of the articles were written by anonymous authors or authors that used pseudonyms, which was frequently done in this period, and based on the publications, it is clear that they were very familiar with the state of the Macedonian population.

In Tadea Divitciyan’s printing house, which operated in the period between 1844 and 1875, around 76 books were printed, the majority of which in Bulgarian, including three textbooks by Kuzman Sapkarev. This was one of the most active printing houses in XIX century Constantinople and it used civic font, unlike other printing houses that still used the old-fashioned Old Church Slavonic font. The book printing house of Dragan Cankov and Bojan Mirkov (opened in 1855 in the monastery of St. Benedetto) published some of the first textbooks by Partenij Zografski.

The printing house of the Patriarchate was functioning in the period between 1843 and 1860, where 15 books were printed. Macedonian printer Joan Dimitrievic Ohriganin worked there for some time as head of the department for Slavonic books, and he was also one of the first translators.

The educators had the assistance of Macedonian guilds and tradespeople who supported the development of culture, economy and production in Macedonia. Also, the Macedonian traders established connections with European countries by opening trading companies and shareholding associations for developing national and international trade. They opened their offices in Vienna, Leipzig, Izmir, Istanbul, Sofia, Belgrade, Zemun, Rijeka, etc., they were the main donors and sponsors for the development and preservation of the Macedonian educational tradition. They helped with the printing of religious and secular books written in popular language, financed the construction and opening of schools, provided funds for teachers’ salaries, books, teaching aids,

helped the development of religious education in monasteries, the education of women, the organization of religious-educational events, the opening of pedagogical schools, gymnasiums, etc. (Миронска-Христовска, 2005: 37).

One of the more significant traits in the fight for national and cultural independence was the teaching in schools to be in the mother tongue. This is the root of the term textbook writer – used for the people who wrote textbooks in the second half of XIX century.

As we already mentioned, the foreign propaganda (Greek, Bulgarian and Serbian) was opposed with activities by the Macedonian printers, book sellers and textbook writers, who led the fight about the language issue.

Some of the most renowned textbook writers in Macedonian revivalist literature who also printed articles on language in the Constantinople newspapers and printed the first textbooks in Macedonian dialects were: Partenij Zografski, Dimitar V. Makedonski, Kuzman Sapkarev, Venijamin Macukovski, etc.

Partenij Zografski published the article *First Part of Grammar on Articles* in *Carigradski Vesnik* in 1857, no.315-316 February; while in 1858 he published the article *Thoughts on the Bulgarian Language* in the *Bugariski Knizici* magazine. This article is particularly important because it presents Zografski's clear positions on the language issue. He was part of the group of educators who accepted the idea for creation of one general language from Macedonian and Bulgarian languages. However, his positions were as follows: "Our language is divided into two main dialects: one is spoken in Bulgaria and Thrace, the other in Macedonia". According to Zografski, the "Slavenists" did not know the Macedonian dialect sufficiently, and in his opinion it should not and cannot be excluded from the general literary language because it was fully-sounding and more robust, and for some matter richer and fuller. Then he pointed out the differences in accent and 13 other differences between the Macedonian and the Bulgarian language. He believed that the Macedonians should not accept a language that is distant from the popular language, pointing out that any blind acceptance by the Macedonians of the language of "upper Bulgarians" is "thoughtless and unfair". He is the author of the textbooks: *Крайка свешѣна истѣрија на вехѣи и новозавешѣнаѣ црква* (1857), *Началное учение за децаѣи* (1858) and *Крайка славенска ѣрамаѣиѣ* (1859), written in his original Mijak dialogue, while orthography was based on the old Russian language.

After Anatolij Zografski and Partenij Zografski, Dimitar Vasilev Makedonski started writing textbooks in his native Macedonian dialect. In the *Makedonija* newspaper on 12 February 1867, a short news item was published about "the two Macedonian

students who are compiling a new alphabet book in the Macedonian dialect, who appeal to their compatriots for help so that it can be published as soon as possible". One of those two students is Dimitar V. Macedonian who, together with Hristo Uzunov, compiled the textbook titled "Alphabet book to be used in Macedonian schools", which appeared in May of the same year.

Dimitar V. Macedonian is also the author of the textbooks: *Крајка свештѣна истѣорија за училиштитѣта во Македонија, на македонско наречие* (1867) and *Скрајѣн ѣрвославен кѣѣауизис, ѣревод од ѣрчки* (1868), but he also published intensively in the newspapers *Makedonija*, *Pravo* and the magazine *Chitalishte* in Constantinople.

In the article "On the Macedonian question", newspaper *Makedonija*, year V, Constantinople, 1871, February. No. 7, bravely promoted his unshakeable positions about the Macedonian national and cultural individuality and the fight against the Patriarchate of Constantinople, which caused polemics in the Constantinople press and displeasure among the members of the Constantinople 'Chitalishte'.

In 1851 Nathanael of Ohrid went on a scientific trip to Russia, Austria-Hungary, Serbia, Romania and the Ottoman empire. In Prague he met Safaric, Hanka, Sumavski and Palacki, in Vienna with Mikolosic and Karadjic, while in Constantinople he established contact with Rakovski. He wrote articles on the religious question, the church's independence, then critical texts on Chorbajis, he did translations from Greek, Russian and Romanian, some of which were published in *Carigradski Vesnik* and others. In 1870 he returned to the Zograf monastery and on 24 September 1872 in the Constantinople church of St. Stefan he was appointed as metropolitan bishop of Ohrid, but he took this position in 1874. On his journey to Ohrid via Thessaloniki, Nathanael was received with delight, because a Slav was appointed as metropolitan bishop after the bishop Meletius. In 1877 he was recalled by Constantinople. Nathanael has published several books, including *Крајќое сказание за ѣрејѣодобнаѣо оѣѣца нашеѣо Димѣѣѣрија Басарбовскаѣо*, a brochure, Constantinople 1858 (Миронска-Христовска, 2005:155).

Venjamin Macukovski: on 16 August 1872 published his *Објавление за буѣарска ѣрамаѣѣѣка на македонскоѣо наречје* in the Bulgarian newspaper *Pravo*. In the article he explains that: *Learning the Bulgarian grammar in Macedonian schools is one of the most difficult subjects for the students, and at the same time it is difficult to explain. It takes them quite a long time, but it is not an obstacle for them not to know grammar. This is a result of the noncompliance in the grammatical forms of the previously published Bulgarian grammars with those in the Macedonian dialect.*

In 1856 in Constantinople, in the publishing house of Aleksandar Egzarh, Pavel Bozigropski published the book *Аѣосѣол или деанија и ѣослание Свѣаѣих Аѣосѣолов*, which is a certain rework in Church Slavonic language. Then he published the following works: *Еванѣлие на Госѣода Боѣа и сѣаса нашеѣо Исуса Хрисѣа* (1852) and *Свѣаѣѣеное и божесѣѣенное еванѣлие Новаѣа Завейѣа* (1858), basically in dialect of Voden with admixtures of Church Slavonic language, but printed with Greek scripts, because he considered Russian Cyrillic scripts, to be almost unknown to the Macedonian citizenry (Сталев, 2001: 85).

Jordan Hadji Konstantinov Djino also published articles in *Carigradski Vestnik*. One article included the curriculum for the subject he taught in the schools in Veles, grammar (*Царѣградски вестѣник* no.59, 1851), because Djino was striving for archaization of the forms of written language, while with regards to orthography, he wanted to simplify it and was against the superfluous “karavlach-vretenar” letters; he characterized the speech in Skopje as Slavonic, while the one in Ohrid was under the Greek influence. He announced a dictionary of 10,000 words” (Конески, 1981:102).

Conclusion

By publishing the first textbooks in the Macedonian dialect, the textbook writers and educators embarked on a mission to bring literacy to the Macedonian people, which later grew into an open fight for cultural and national independence. One of the most efficient measures for cultural and national realization was to compile and print Macedonian alphabet books, reading books and other textbooks, as well as articles in periodicals in Constantinople. Constantinople in the XIX century, as the centre of the Ottoman empire, with a rich cultural and social life, played an important role in the Macedonian national revival in XIX century.

That is why Macedonian scientific thought, literature, culture and history, the Istanbul libraries and archives, are inexhaustible sources for further research and analysis of intercultural dialogue between the Macedonian and the Turkish people and the two countries.

REFERENCIS

- Георгиевски, М. 1972. *Македонската печатарска дејност од 1515-1913*. Скопје: Мисла.
- Димевски, С. 1989. *Историја на македонската православна црква*. Скопје: Македонска книга.
- Конески, Б. 1986. *Македонскиот XIX век*. Скопје: Култура.
- Конески, Б. 1959. *Кон македонската прероба. Македонските учебници од XIX век, II издание*. Скопје: Институт за национална историја.
- Миронска-Христовска, В. 2012. *Литературни студии за македонскиот идентитет*. Скопје: Институт за македонска литература.
- Миронска-Христовска, В. 2005. *Просветителството во Македонија*. Скопје: Институт за македонска литература.
- Ристовски, Б. 2001. *Сознајби за јазикот, литературата и нацијата*. Скопје: МАНУ.
- Ристовски, Б. 1999. *Димитар В. Македонски*. Скопје: МАНУ
- Сталев, Г. 2001, *Историја на македонската книжевност 1800-1945. Македонската литература во XIX век*. Скопје: Институт за македонска литература.
- Тодоровски, Г. 1968. *Преходниците на Мисирков*. Скопје: Мисла.
- Ќулавкова, К. 2018. *Балкански наративи*. Скопје: Три.
- Хобсбаум, Е. 1993. *Нации и национализмот до 1780*. Скопје: Култура.
- Хорн, К. 1990. *Народност на македонските Словени*. Скопје: Македонска книга.

**Интеркултурни дијалози во контекст на македонско-турските
книжевни врски**

**Makedonya ve Türk Edebiyatları İlişkileri Bağlamında
Kültürlerarası Diyaloglar**

**Intercultural Dialogues in the Context of Macedonian-Turkish
Literary Connections**

Издавач

Институт за македонска литература – Скопје

Дизајн на корица

м-р Крсте Господиновски

Печатѝи

МАР-САЖ, Скопје

Тираж

200 примероци

Скопје, 2024

За изданието се плаќа данок по повластена даночна стапка.

Адреса на издавачоѝи

Институт за македонска литература, Григор Прличев бр. 5, П. факс 455
1000 Скопје, Република Северна Македонија

<http://iml.edu.mk/>